

7. Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України: Постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України, 1992, N 4, ст. 15.

8. Грицишина Л.В. Реалії та перспективи закріплення юридичних гарантій захисту права на працю в умовах ринкової економіки / Л.В. Грицишина // Університетські наукові записки, 2006. - № 3-4 (19-20). - с. 282-285.

9. Конвенція про захист права на організацію та процедури визначення умов зайнятості на державній службі N [...] / Міжнародна організація праці; Конвенція, Міжнародний документ від 27.06.1978 № 151 // Офіційний сайт Верховної Ради України: [Режим доступу] http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_187.

10. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: від 23.12.1997 № 776/97-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1998, N 20, ст.99.

УДК 349.2

Мартюшев С. М., прокурор прокуратури м. Харкова

Поняття та сутність правового статусу суб'єктів пенсійного забезпечення працівників

У статті дано поняття правового статусу суб'єктів пенсійного забезпечення працівників. Проаналізовано сутність даного поняття, розкрито роль правового статусу суб'єктів пенсійного забезпечення працівників у суспільстві.

Ключові слова: поняття, правовий статус, суб'єкти пенсійного забезпечення, працівник.

В статті дано поняття правового статусу суб'єктів пенсійного забезпечення працівників. Проаналізовані сутність даного поняття, розкрито роль правового статусу суб'єктів пенсійного забезпечення працівників в суспільстві.

Ключевые слова: понятие, правовой статус, субъекты пенсионного обеспечения, работник.

The article is given to the notion of the legal status of subjects of pensions providing of employees. Analyzed the essence of this concept, revealed the role of the legal status of the subjects of pensions providing of workers in society.

Keywords: concepts, legal status, subjects of pensions providing, employee.

Актуальність теми. У сучасному світі проблемні питання правового статусу суб'єктів пенсійного забезпечення належить до найбільш актуальних і складних, адже фактично немає держави, де б в останнє десятиріччя не проводилася пенсійна реформа. Причиною реформ стають не лише економічні проблеми і перетворення, а й соціальні зміни, передусім такі, як зменшення народжуваності, старіння населення, збільшення кількості людей похилого віку, підвищення рівня тривалості життя, скорочення у суспільстві зайнятого населення, безробіття тощо.

Стан наукового дослідження. Необхідно зазначити, що проблемні питання суб'єктів пенсійного забезпечення працівників досліджували у своїх працях такі вчені, як А. М. Васильєва, М. Д. Ждан, О. Д. Зайкін, Т. В. Кравчук, О. В. Лавріненко, А. В. Малько, П. Д. Пилипенко, С. М. Прилипка, П. М. Рабінович, С. М. Сивак, Н. М. Стаховська, Н. М. Хуторян та інші. Не применшуючи наукові доробки вчених, маємо зазначити, що питання визначення поняття та сутності правового статусу суб'єктів пенсійного

забезпечення працівників й досі залишаються малодослідженими та потребують подальшого дослідження та опрацювання.

Виклад основного матеріалу. Ані в законодавстві, ані в правовій доктрині немає єдиного визначення поняття правового статусу. Відтак, нагальною є необхідність дослідження правої доктрини, а також різних концептуальних підходів науковців щодо визначення поняття «правовий статус».

Н. М. Оніщенко визначає правовий статус як систему законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів і обов'язків суб'єкта суспільних відносин [1, с. 366]. А. В. Малько правовий статус визначає як комплексну інтеграційну категорію, що відображає взаємовідносини суб'єктів суспільних відносин, особи і суспільства, громадянина і держави, індивіда та колективу, а також інші соціальні зв'язки [2, с. 397].

В. В. Лазарев дійшов висновку, що у широкому розумінні під «правовим статусом» особистості розуміється юридично закріплене становище людини в суспільстві, її права і свободи, обов'язки й відповідальність, установлені законодавством та гарантовані державою. Щодо вузького розуміння, то дана категорія «правовий статус особистості» характеризує обсяг прав і свобод, якими володіє людина – суб'єкт права [3, с. 480].

З огляду означене, вважаємо, що зміст правового статусу складає собою систему визначених прав і обов'язків суб'єктів правовідносин, які базуються на єдності й поєднанні суспільних, державних і особистих інтересів.

О. Ф. Скакун, даючи визначення суб'єктам правовідносин, зазначає, що це індивідуальні або колективні суб'єкти права, які використовують свою правосуб'єктність у конкретному правовідношенні і виступають реалізаторами суб'єктивних юридичних прав та обов'язків, повноважень та юридичної відповідальності. Вчена виділяє такі види суб'єктів правовідносин: 1) індивідуальні суб'єкти (фізичні особи); 2) колективні суб'єкти (юридичні особи); 3) держава та її структурні одиниці; 4) соціальні спільноти – народ, нації, етнічні групи та ін. [4, с. 385]. На нашу думку, суб'єкти права є лише потенційними суб'єктами правовідносин при умові реалізації ними їхнього суб'єктивного права.

Щодо суб'єктів пенсійних правовідносин, то варто відзначити, що до них відносять правомочних осіб, які наділені пенсійною правосуб'єктністю та реалізують право на пенсію, а також уповноважених суб'єктів у сфері пенсійного забезпечення, на яких покладається обов'язок забезпечити реалізацію цього права.

На нашу думку, систему суб'єктів права пенсійного забезпечення можна поділити на дві категорії: перша - безпосередньо державні органи, які в силу своїх повноважень займаються реалізацією норм пенсійного законодавства; друга категорія визначена ч. 1 ст. 3 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», де надається вичерпний перелік суб'єктів солідарної системи [5]. З огляду на те, що накопичувальні системи пенсійного забезпечення працівників ще не впроваджені в Україні і немає механізму їх реалізації, то ми не будемо торкатись суб'єктів пенсійного забезпечення накопичувальних систем.

На наше переконання, центральним суб'єктом в системі пенсійного забезпечення виступають саме застраховані особи, тобто ті, хто потенційно отримуватиме в майбутньому пенсійне забезпечення. Відтак, акцентуємо увагу саме на застрахованих особах як суб'єктів права пенсійного забезпечення працівників.

У доктрині права соціального забезпечення правомочну особу у пенсійних правовідносинах одні вчені визначають як громадянина (В. С. Андреев, М. Д. Бойко, Р. І. Іванова, Е. Г. Тучкова), інші вчені – як фізичну особу (О. Є. Мачульська, С. М.

Сивак, Н. М. Стаховська, Т. В. Кравчук) [6, с. 95].

Ч. 1 ст. 26 Конституції України закріпила та гарантує, що іноземці та апатриди, за умови легального знаходження на території України, мають такий же обсяг прав, свобод, обов'язків, як і громадяни України. Водночас Основний закон містить застереження, що у виняткових питаннях, прямо визначених законами України та міжнародними договорами, іноземці та апатриди не мають такого ж обсягу прав, свобод та обов'язків, що і громадяни України [7]. Подібна норма міститься у ст. 11 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», де зазначено право іноземців та апатридів на соціальний захист, в тому числі право на одержання пенсії та інших видів соціальної допомоги відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України [8]. Зазначені положення конкретизовано у ч. 4 ст. 8 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», відповідно до якої іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають право на отримання пенсійних виплат і соціальних послуг із системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування з тих же підстав, порядку та умовах, що і громадяни України, за винятком випадків, коли протилежне прямо встановлено міжнародними договорами, ратифікованих Верховною Радою України [9].

Виходячи із окресленого, констатуємо, що пенсійне законодавство України не пов'язує право особи на пенсію із тим чи іншим громадянством (підданством), а передбачає залежність цього забезпечення від сплати страхових внесків та постійного місця проживання особи в межах України. Тому, як на доктринальному рівні, так і на законодавчому, категорія «правовий статус суб'єктів права пенсійного забезпечення працівників» включає в себе як громадян, так і іноземців та апатридів.

На нашу думку, категорію правового статусу працівника не варто включати в категорію пенсійної правосуб'єктності особи, оскільки дані категорії хоча тісно і переплітаються, але все ж лежать у самостійних правових площинах.

Розуміння пенсійної правоздатності в доктрині права соціального забезпечення є доволі дискусійним. Перша група вчених переконана в тому, що так як правоздатність являє собою юридичну можливість особи мати ті чи інші права та обов'язки і виникає в неї разом із її народженням, то виділяти спеціальну правоздатність, зокрема і пенсійну, немає сенсу [10, с. 40]. Даний цивілістичний підхід підтримують також В. Я. Буряк, О. Г. Чутчева, С. М. Синчук та Я. М. Фогель.

Друга група вчених (Р. І. Іванов, С. С. Алексєєв, В. В. Лазарєв) зазначають, що загальна правоздатність є лише передумовою володіння галузевою правоздатністю, а під галузевою правоздатністю слід розуміти гарантовану державою загальну можливість мати права і нести обов'язки у соціально забезпечувальних правовідносинах будь-якого виду і є невід'ємною соціально-юридичною властивістю громадян у праві соціального забезпечення [11, с. 82-85]. Тому, спеціальну правоздатність, яка становить реальну можливість громадян реалізувати суб'єктивне право на конкретний вид соціального забезпечення, обслуговування, вони пов'язують із настанням певного соціального ризику.

Третя група вчених переконана у необхідності виокремлення не лише галузевої і спеціальної правоздатності, а також і видової та підвидової правоздатності. Вступаючи у конкретні соціально забезпечувальні правовідносини, громадянин наділяється не тільки соціально забезпечувальною правоздатністю, а й видовою (пенсійною) правоздатністю, яка виникає за появи в особи об'єктивних підстав для отримання пенсії [12, с. 61-67].

Вважаємо, що визнаючи загальну правоздатність як невід'ємну властивість особистості,

яка виникає з дня її народження, необхідно погодитися із позицією вчених щодо виокремлення пенсійної правоздатності як спеціальної правоздатності особи у пенсійних правовідносинах, оскільки пенсійна правоздатність обумовлена функціонуванням системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та можливістю фізичної особи мати право на пенсію та визначені пенсійні права, обов'язки і гарантії.

Водночас варто відзначити, що суб'єктивне право на соціальне забезпечення не завжди реалізується водночас з його набуттям. Так, там де всі громадяни наділені однаковим обсягом пенсійної правоздатності, там же вони можуть мати абсолютно різні суб'єктивні права на пенсійне забезпечення. Суб'єктивне право реалізується в конкретних правовідносинах з соціального забезпечення і встановленню йому передують певні дії процедурного характеру, зокрема звернення особи за конкретним видом соціального забезпечення та рішення відповідного органу про його надання.

Суб'єктивне право працівників як суб'єктів права пенсійного забезпечення характеризується трьома основними ознаками: 1) визначені законом дії суб'єкта права на пенсійне забезпечення як правомочного; 2) наявність права на пенсійне забезпечення як правомочного вимагати визначеної поведінки зобов'язаних осіб (органів), які здійснюють соціальне забезпечення; 3) можливість суб'єкта права на пенсійне забезпечення звернутися до державних органів за допомогою та захистом свого порушеного права. Якщо ж вести мову про пенсійну правосуб'єктність Пенсійного фонду, уповноваженого банку, підприємств, установ, організацій, що здійснюють виплату і доставку пенсій, то варто констатувати, що вона виникає з моменту юридичного оформлення.

На нашу думку, під поняттям суб'єктів права пенсійного забезпечення працівників варто розуміти визначені законом категорії осіб, які використовують свою правосуб'єктність у пенсійному правовідношенні, тим самим реалізуючи свої суб'єктивні права (застраховані особи) або виконуючи свої обов'язки (Пенсійний фонд, уповноважений банк, підприємства, установи, організації).

В частині дослідження правового статусу суб'єктів права пенсійного забезпечення працівників окремо варто зупинитись на тому, чим власне відрізняються суб'єкти пенсійних правовідносин від соціально-забезпечувальних. Послідовною вважаємо підхід Н. М. Хуторян, яка вважає, що для відособлення правомочної сторони пенсійних правовідносин від учасників інших соціально забезпечувальних правовідносин використовують, як правило, узагальнюючий термін «пенсіонер» [6, с. 104-105]. Офіційне закріплення цього терміну міститься у Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», ст. 1 якого вказує, що пенсіонер — це така особа, що згідно законодавства одержує пенсійні виплати, або ж члени сім'ї такої особи, які одержують пенсійні виплати у випадку смерті цієї особи у випадках, передбачених законодавством [9]. Відтак, пенсіонером називають особу, яка бере участь у відповідному правовідношенні, а також яка має право на одержання пенсійних виплат конкретного виду, або це особа, що в пенсійному правовідношенні наділена правом отримувати пенсійні виплати того чи іншого виду. Іншою стороною пенсійних правовідносин є зобов'язаний у сфері пенсійного забезпечення уповноважений орган. Пенсійна правосуб'єктність уповноважених органів виникає з моменту наділення їх як юридичних осіб відповідною компетенцією у сфері пенсійного забезпечення.

Здійснивши системний аналіз норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», Закону України «Про пенсійне забезпечення», а також доктринальних джерел теорії права та права пенсійного забезпечення, вва-

жаємо, що під правовим статусом суб'єктів права пенсійного забезпечення працівників варто розуміти систему встановлених, охоронюваних і гарантованих державою прав і обов'язків суб'єктів права пенсійного забезпечення працівників щодо матеріального забезпечення, яке надається із Пенсійного фонду та Державного бюджету у визначеному законом порядку.

Висновок. З огляду на викладене варто резюмувати, що правовий статус суб'єктів права пенсійного забезпечення працівників є складовою частиною права соціального забезпечення, спрямоване на матеріальне забезпечення працівників при виникненні соціальних ризиків. Правовий статус суб'єктів пенсійного забезпечення гарантується Основним законом держави, ст. 46 якого містить положення про соціальний захист у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості. Держава виступає гарантом в реалізації правового статусу суб'єктів права пенсійного забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Теорія держави і права: Академічний курс: Підручник / Н. М. Оніщенко, О.В. Зайчук. — Київ: Юрінком Інтер, 2008. — 688 с.
2. Малько А.В. Теория государства и права: Учебник / А. В. Малько, Н. И. Матузов. — Москва: Юристъ, 1996. - 672 с.
3. В.В. Лазарева. Общая теория права и государства: учебник [Текст] / Под ред. В.В. Лазарева. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Юристъ, 2001. — 520 с.
4. Скаун О.Ф. Теория государства и права: учебник / О.Ф. Скаун. — Харьков: Консул, 2000. — 704 с.
5. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України від 12.12.2003 — 2003 р. - № 49 — ст. 376
6. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні : монографія / за ред. д-ра юрид. наук, проф. Н. М. Хуторян. — К. : Ін Юре, 2012. - 540 с.
7. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996 — 1996 р. - № 30 — ст. 141
8. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон від 22.09.2011 № 3773-VI // Відомості Верховної Ради України від 18.05.2012 — 2012 р. - № 19-20 / -стор. 833, ст. 179
9. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України від 12.12.2003 — 2003 р. - № 49 — ст. 376
10. Сташків Б. І. Суб'єкти правовідносин у сфері соціального забезпечення / Б. І. Сташків // Право України. — 2003. — № 2. - С. 34-44
11. Иванова Р. И. Правоотношения по социальномуобеспечению в СССР. — М. : Изд-во МГУ, 1986. - 176 с.
12. Зайкин А. Д. Правоотношение по пенсионномуобеспечению / под ред. проф. Н. Г. Александрова. — М. : ИздательствоМосковскогоуниверситета, 1974. - 303 с.